

JUHÁSZ ESZTER

eszterjuhasz7@gmail.com

doktorandusz (Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)

Egy hon- és népismeret tankönyv néprajzi tájakról szóló fejezetének vizsgálata

The Analysis of an Ethnography Textbook's Chapter about
Ethnographic Landscapes

ABSTRACT

The present paper introduces a chapter in the textbook which used in ethnography in primary school. The topic of the chapter is a description of ethnographic landscapes and their characteristics. The method of research is content analysis. Using this method, I examined the occurrence of ethnographic landscapes and their role in the textbook chapter. The importance of the topic is to be found in the frequency of the landscape concept. In the study, I present the changes in the names of landscapes and the maps used in the textbook. I show how the lessons in the topic relate to ethnographic landscapes.

KEYWORDS

education, primary school, ethnography, textbook, ethnographic landscapes

DOI 10.14232/belv.2022.1.6

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.1.6>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Juhász Eszter (2022): Egy hon- és népismeret tankönyv néprajzi tájakról szóló fejezetének vizsgálata. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 1. 91–106. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETÉS

A hon- és népismeret a néprajztudomány közoktatásban lévő önálló tárgya. A Nemzeti alaptanterv 2020-as módosításában kötelező tantárgyként szerepel 6. évfolyamon. A tárgy kiemelt helyen kezeli a szülőföld és a nemzeti örökségünk megerősítését és megbecsülését, mellyel nemzeti öntudatra, hazaszeretetre neveli a tanulókat.¹ Ezt elsősorban a táj megismertetésével, a tájhoz kapcsolódó pozitív attitűd kialakításával lehet elérni. A hon- és népismereti tanórák számos lehetőséget teremtenek arra, hogy a szülőföld jelenségeit a tanulók és a tanárok is egyaránt fel tudják fedezni.² Kiss István említi a *nevelő táj* fogalmát,³ mely a néprajzi tájak megismerése során értelmezhető leginkább. A hon- és népismeret megalapozza a nemzeti identitást, amelynek fejlesztése a 2020-as Nat egyik fő célja. A témakörök alapján a hon- és népismeret egyfajta háttérbázisként kapcsolódik a tanulási területekhez.⁴ Ebben a több területet is lefedő tudástartalmakban megjelenő szülőföldismeret nagymértékben hozzájárul a tanulók műveltségének, erkölcsi, érzelmi tulajdonságainak fejlesztéséhez,⁵ a világhoz való viszonyuk alakulásához.⁶

Napjainkban is aktuális, sőt szükségszerű a táj fogalmával és az oktatásban betöltött szerepével foglalkozni. A téma esedékességét igazolja a táj fogalom devalválódása.⁷ A definíció lényeges szerepet tölt be a tárgyakban, különösképp a hon- és népismeret tantárgyban.

A táj a kulturális és társadalmi eszmék hordozója és kifejezője, tehát a tartalma és fontossága nem állandó, az idők során folyamatosan változik.⁸ Ez a változás ösztönző erővel bír a folyamatos tanulásra, melynek jelentőségére már Klebelsberg Kunó is felhívta a figyelmet az 1920-as években. Meghatározónak tartotta, hogy az iskolákban is megtörténjen a figyelem felkeltése, hiszen a táj az ember számára az élet terét, a környezetét jelentette, következésképp egyfajta szimbiózisban él a természettel.⁹

Jelen tanulmányomban a 2020-as Nat alapján készített új hon- és népismereti tankönyv (Baksa Brigitta: Szülőföldünk *Hon- és népismeret 6. évfolyam*. 1-143. Oktatási Hivatal, 2021. 1. kiadás. ISBN: 978-615-6178-82-4.) néprajzi tájakról szóló fejezetének a bemutatására vállalkozom.

¹ Kerettanterv 2020.

² FODOR 1934.

³ KISS 1941. 52.

⁴ BAKSA 2020. <https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-hon-es-nepismeret-tantargy-tanitasahoz.pdf> Hozzáférés: 2021. 09. 28.

⁵ KORMÁNY 1992.

⁶ KÖDÖBÖCZ 2010.

⁷ A fogalom devalválódásáról lásd bővebben Tóth 2003: A tájfogalom jelentőségéről.

⁸ DREXLER 2006.

⁹ KAPITÁNY – KAPITÁNY 2015.

MÓDSZER

A kutatásomban a tartalomelemzés metódusát alkalmaztam. A tartalomelemzés olyan kutatási módszer, amellyel a pedagógiai dokumentumok – a tankönyvek – által közvetített közlések tanulmányozhatók.¹⁰ A metódus lényege, hogy a szöveg olvasása során annak mögöttes tartalmából vonunk le először láthatatlan következtetéseket.¹¹

A mintavételi eljárás keretét a 2020-as Nat alapján készített Baksa Brigitta: Szülőföldünk Hon- és népismeret 6. évfolyam. 1-143. Oktatási Hivatal, 2021. 1. kiadás. ISBN: 978-615-6178-82-4. tankönyv néprajzi tájakkal foglalkozó fejezete jelentette.

A módszer alkalmazásával a néprajzi tájak előfordulását, a tankönyvi fejezetben betöltött szerepét vizsgáltam.

A NÉPRAJZI TÁJAK MEGHATÁROZÁSA A NÉPRAJZTUDOMÁNYBAN

A táj az egyik leggyakoribb és legvitatottabb fogalom a földrajztudományban. Olyan definíció, melyet gyakorta használunk az oktatás több szegmensében, illetve a néprajztudományban is. Ennek ellenére a fogalom meghatározása nem követelmény a jelenlegi oktatásban. A tájat nehéz definiálni. Hazánkban is többféle megközelítés van, mely nemcsak a tudományterületenként való különbségben, hanem a tudományokban is megtalálható.¹² Ez megfigyelhető a néprajztudományban is. A tájat két különféle szempontrendszer szerint magyarázzák. Az értelmezéseken belül kis-, és nagytájakról is beszélnek. Az egyik felfogás Kósa Lászlóhoz kötődik, aki az alábbi módon határozta meg a táj fogalmát: „olyan területegységet ért, amelyet huzamosabb ideig állandó kulturális, társadalmi, gazdasági és ökológiai tulajdonságok jellemeznek és ezáltal elválik környezetétől.”¹³ Kósa szerint a kistáj csak méretben különbözik a tájtól, hierarchikusan nem kapcsolódik ahhoz. Ezzel szemben a nagytáj már kapcsolódik, ugyanis a nagytáj alatt a négy hagyományos nagy területi egységet (Dunántúl, Alföld, Felföld, Erdély) érti.¹⁴

A másik szempont képviselője Andrásfalvy Bertalan, aki a kistáj és nagytáj definíciót kommunikációelméletre építve az alábbi módon határozta meg: „a kistáj nagysága egybeesik egy-egy ember tényleges látókörével, bejárta ismert szülőföldjével, melyhez érzelmileg is élményszerűen kötődik”.¹⁵ A nagytáj: „akkora terület, melyen belül létrejön a szakosodott falvak egymást kiegészítő, önálló egysége”.¹⁶

Makádi (2020) szerint „a tájat kezdetben holisztikusan közelíti meg az iskola, és tipikusságát összességében ragadja meg.”¹⁷ Ez a kijelentés kiválóan tükrözi a hon- és népismeret órák tájra vonatkozó megközelítését, az ismeretátadás nevelési célját. A tanítási–tanulási folyamatban lényeges szempont, hogy a diákok vegyék észre a táj szépségét, alakuljon ki bennük egy érzelmi

¹⁰ KONTRA 2011.

¹¹ A tartalomelemzés módszeréről lásd bővebben: KÉRDŐ 2008.; KRIPPENDORF 1995.; BERELSON 1952.; ANTAL 1976.

¹² Vö. Makádi, é.n.: A tipikus tájak földrajzának tanítása.

¹³ KÓSA 1998. 30.; BORSOS 2011.

¹⁴ BORSOS 2011.

¹⁵ ANDRÁSFALVY 1978. 240–241.; BORSOS 2011.

¹⁶ ANDRÁSFALVY 1978. 240–241.; BORSOS 2011.

¹⁷ MAKÁDI 2020. 36.

kötődés a tájjal kapcsolatosan. Következésképp a tájharmonióra helyeződik a hangsúly a tájak tanítása során.¹⁸

Amíg a tájhoz, a szülőföldhöz fűződő attitűd kialakítása változatlan maradt a tanításban, addig a nagytájak száma és elnevezése változott az évek során. Az 1950-es években négy nagytáj szerepelt az oktatásban: Alföld, Kisalföld, Dunántúl, Északi-középhegység.¹⁹ A tájhatárok, tájbeosztások változása a tudományterületek kapcsán is számottevő. A jelenlegi földrajzi fel fogás szerint hat nagytájat különböztetnek meg: Alföld, Kisalföld, Nyugat-magyarországi-peremvidék, Dunántúli-dombság, Dunántúli-középhegység, Észak-magyarországi-középhegység. Ezzel szemben a hon- és népismereti tankönyv viszont a néprajztudomány által preferált nagytájakat (Alföld, Dunántúl, Felföld, Erdély) és azok elnevezéseit használja. Tanórákon a magyar nyelvterület nagytájairól tanulnak, melynek kiindulópontja a Kárpát-medence. Erre látunk példát a vizsgált Szülőföldünk című tankönyvben is.²⁰

Az alapfokú oktatásban – a földrajz és a hon- és népismeret, természetismeret órákon – a nagytájakkal megismerkednek a tanulók. A további hierarchiaszinteket – középtáj, kistáj – a hon- és népismeret tankönyvben a térképi elhelyezkedéssel és a leckék leírásaiban is feltűntetik. Számos középtáj esetében a földrajzi jellemzőikre is kitérnek. A tájakról szóló fejezet nem követi a jelenleg érvényben lévő tájbeosztásokat.

A tájhatárok kapcsán is látható egy nagy különbség a földrajz és néprajz között. A térfelosztást a néprajztudomány a folyóhálózathoz, míg a földrajztudomány elsősorban a domborzathoz köti.²¹ Az alapja azonban mindkét tantárgy esetében a nagytájak, középtájak és kistájak egymáshoz való viszonyának megértetése a tanulókkal.²²

TANKÖNYV

A tankönyvek minden tantárgy esetében jelen vannak és meghatározóak az oktatásban. Karlovitz szerint a tankönyvek tulajdonságaihoz tartozik az informativitás, a készség- és képességfejlesztő hatása, az életkorhoz és fejlettségi szinthez való alkalmazkodás, illetve a megalapozó, segítő funkció.²³ A tankönyvek használhatóságával kapcsolatosan lényeges a tanulók szövegértési képessége. A tankönyv akkor éri el a célját, ha a tanuló tudja értelmezni a benne olvasottakat.²⁴ A vizsgált hon- és népismereti tankönyv leírásaiban számos földrajzos fogalom és településnév jelenik meg. A tananyag feldolgozása során a pedagógusoknak építeni kell a tanulók előzetes tudására, hozott ismereteire, amely elsősorban a fogalmak értelmezése, megértetése során lesz kulcsfontosságú.

A hon- és népismeret tantárgyhoz tartozó tankönyv 2021-ben az új, 2020-as Nemzeti alaptanterv alapján készült. Intézményi döntés keretében 5–8. évfolyamok bármelyikén tanítható, de az ajánlás 6. évfolyamra szól. Heti egy tanórán kell átadni a pedagógusnak az új ismereteket,

¹⁸ Vö. MAKÁDI 2020.

¹⁹ KERTÉSZ 2013.

²⁰ BAKSA 2021.

²¹ Lásd erről bővebben: BORSOS 2011.

²² Makádi é.n. A tipikus tájak földrajzának tanítása.

²³ KARLOVITZ 2000.

²⁴ GERLANG 2020.

kialakítva ezzel a szülőföldhöz és a magyarsághoz való kötődést. A kerettanterv alapján a hon- és népismeret tantárgynak az alapóraszámja 34 óra. Az alapóraszám esetében is látható az új kerettantervi változás, hiszen 2 órával többet határoz meg az ismeretanyag feldolgozására. Ebből adódóan növekedett a néprajzi tájakat feldolgozó témakör óraszámja, így az 2020-as kerettanterv alapján 8 tanórát javasol a néprajzi tájak és csoportok feldolgozására.²⁵

A hon- és népismeret feladatai között szerepel a Kárpát-medence és Magyarország tájainak megismerése, a kulturális értékek, a kulturális identitás tudatosítása és megőrzése. Ennek megfelelően a 2020-as Nat-ban szereplő fő témakörök között feltűnnek a néprajzi tájak, tájegységek és etnikai csoportok, mint elsajátítandó ismeretek. A néprajzi tájakhoz kapcsolódóan a tananyagok a magyar nyelvterület és a Kárpát-medence területeire térnek ki.

Baksa Brigitta: Szülőföldünk Hon- és népismeret 6. évfolyam. 1-143. Oktatási Hivatal, 2021. 1. kiadás. ISBN: 978-615-6178-82-4. által írt tankönyv követi a 2020-as Nat által kijelölt útvonulat. A tankönyvet három nagy fejezetre – *Az én világom*, *Találkozás a múlttal*, *Örökségünk*, *hagyományaink*, *nagyjaink* –, *Kislexikonra* és *Mellékletre* osztotta a szerző. A tankönyv fejezet-címei megegyeznek a kerettantervi ajánlásban lévő témakör címeivel.

Jelen tanulmányban a néprajzi tájakra és csoportokra épülő Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink című fejezettel foglalkozom, mely feldolgozására 8 óra van biztosítva.

ÖRÖKSÉGÜNK, HAGYOMÁNYAINK, NAGYJAINK

A néprajzi tájak az elemzett tankönyvben az Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink című fejezetben jelennek meg hangsúlyosan. A magyarság összetételének történeti alakulásával, a magyar nyelvterület nagytájaival, a nemzetiségekkel, a természeti és épített örökségünkkel, közösségi hagyományokkal és a nemzeti értékekkel, illetve a magyar tudománnyal és kultúrával foglalkozik.

A Kárpát-medencében való letelepedés történetéről, a honfoglalásról, a trianoni békeszerződésről és a főbb ismérvekről olvashatnak a tanulók. Ezek a tartalmak képet adnak a Kárpát-medence népességének és területeinek változásairól. A lecke tartalmi leírásában a néprajzi²⁶ és táji csoportok²⁷ kifejezés értelmezésének tisztázására is sor kerül.

A leckéhez tartozó feladatok egyike a saját település megismerésére vonatkozik. A szűkebb és tágabb környezet megismerése fontos része a fejezetnek és a tantárgynak. Elengedhetetlen, hogy a tanulók el tudják helyezni lakóhelyüket a térképen, tisztában legyenek szülővárosuk, szülőfalujuk értékeivel. A lakóköznyezet és a többi nagytáj megismerése nem csak hagyományos módon, hanem csoportmunkában, projekt keretében, tabló elkészítésével is történhet.

Az általános bevezetés után a magyar nyelvterülethez tartozó nagytájak ismertetései következnek: Alföld, Dunántúl, Felföld (Észak-Magyarország – Felvidék), Keleti magyar nyelvterület: Partium, Erdély, Kárpátokon túli terület: Bukovina, Moldva.

²⁵ KERETTANTERV 2020.

²⁶ „Néprajzi csoportnak nevezzük azt a népen belüli alegységet, amelyet elkülönít környezetétől sajátos történeti hagyománya, kultúrája, életmódja, társadalmi felépítése és nyelve. Ilyenek a palócok, kunok, székelyek.” BAKSA 2021. 82.

²⁷ „A táji csoportok tagjait a néprajzi csoportnál felsorolt kulturális jellemzők mellett elsősorban az köti össze, hogy egy földrajzilag meghatározott tájon vagy vidéken laknak. Ilyen pl. a Rábaköz, a Sárköz, a Mezőség.” BAKSA 2021. 82.

A nagytájakon túl A hazánkban élő nemzetiségek, A természeti és épített örökségünk, Közösségi hagyományok és nemzeti értékek, A magyar tudomány és kultúra eredményei és alkotói a nagyvilágban témák jelennek meg.

A vizsgált fejezetben a nagytájak megjelennek egyaránt a szövegben, képből és térképben. Együttesen adnak átfogó képet az aktuális néprajzi tájról.

A fejezetben megjelenő néprajzi tájak nevezéktana

A tankönyvben megjelenő nagytájak elnevezései nem követik a névváltozásokat.²⁸ A nevekkel kapcsolatos változásoknak az oka a hazai taxonómiai rendszer alkalmazkodása az európai tájféldrajzi beosztáshoz. A módosulás a tájakkal kapcsolatosan szükségszerű volt. A változtatások fő célja, hogy egységes Kárpát-medencei magyar névhasználat alakuljon ki.²⁹ Ennek ellenére azt láthatjuk a vizsgált hon- és népismereti tankönyvben, hogy ezeket a névmódosulásokat nem követi. Nagytájként tünteti fel a taneszköz az Alföldet, Kisalföldet, Északi-középhegységet, Dunántúli-középhegységet, Dunántúli-dombságot és az Alpokalját. Az új hierarchiaszintek eredményeként nagytájrészlet besorolásban kellene az Alföld, Kisalföld, Alpokalja és a Dunántúli-dombság tájakat jelölni. Nagytájként kellene kezelni a Dunántúli-középhegységet, valamint középtájként az Északi-középhegységet.³⁰

A nevezéktan átalakításának gyakorlata a vizsgált tankönyvben és tantárgy esetében még nincs jelen. A hon- és népismeret tárgy mentségére szolgál, hogy az új nevezéktan a földrajz órákon sem jelenik meg egyelőre.³¹

Kétségtelen, hogy nincs könnyű helyzetben a hon- és népismeretet oktató pedagógus, hiszen nem egyszerű feladat ezeket a módosulásokat átvezetni az oktatásba. A változás akkor jelenhet meg a közoktatásban, ha minden tantárgy, amelyben a tájakkal kapcsolatos témakör megjelenik, egységesen az új nevezéktant használja. Ebben a helyzetben a hon- és népismeret tananyagában is meg kell majd tenni a szükséges lépéseket.

A néprajzi tájak elnevezéseivel kapcsolatosan kiemelem jelen tanulmányban a Felföld elnevezéseit. A vizsgált hon- és népismereti tankönyvben Felföld mellett Felvidék és Észak-Magyarország nevekkal találkozunk. A Felföld névhasználat néprajzi értelemben rugalmasabb és a nagytáji elnevezése indokoltabb, mint a Felvidék esetében. A Felföld néprajzi nagytáj szerepét igazolja, hogy a geográfiai, domborzati és növényföldrajzi határok és az etnikai, kulturális határok egybeesnek. Ezzel szemben a Felvidék egy szűkebb régió, hiszen nem tartozik hozzá az Északi-középhegység térsége (VEREBÉLYI 2006.).

Néprajzi, táji csoportok az Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink című fejezetben

Az Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink fejezet gerincét a néprajzi tájak ismertetése jelenti. A témakörhöz kapcsolódó legtöbb lecke a nagytájakkal és a hozzájuk kapcsolódó néprajzi és táji csoportokkal foglalkozik. A néprajzi tájakkal kapcsolatosan az 1. táblázatban ismertetem, mely néprajzi és táji csoportok jelennek meg a tankönyvben. A tankönyv felépítésére jellemzően néhány főbb néprajzi tájról és csoportról (a táblázatban vastagon szedett) részletesebb információ jelenik meg.

²⁸ CSORBA 2020.

²⁹ FARAGÓ 2014.; CSORBA 2020.

³⁰ CSORBA 2020.

³¹ MAKÁDI 2020.

Nagytaj		Néprajzi, táji csoportok	
Alföld	Magyarország területén	Kalocsai-Sárköz, Kiskunság, Nagykunság, Jászság, Galga mente, Tápió mente, Sárrét,	Hortobágy, Hajdúság, Nyírség, Rétköz, Bodrogköz, Tiszahát
	Határon túli terület	Bácska, Bánság nyugati része,	Temesköz, Fekete-körös völgye
Dunántúl	Magyarország területén	Szigetköz, Hanság, Rábaköz, Őrség, Göcsej, Hetés,	Somogy, Ormánság, Sárköz, Tolnai-Sárköz Balaton-vidék, Mezőföld
	Határon túli terület	Csallóköz, Burgenland, Muraköz,	Drávaszög, Szlavónia
Felföld (Észak-Magyarország, Felvidék)	Magyarország területén	Palóccok, Barkók,	Matyók, Cserhát
	Határon túli terület	Mátyusföld, Zoboralja,	Medvesalja, Gömör
Keleti magyar nyelvterület: Partium, Erdély		Kalotaszeg, Mezőség, Torockó, Székelyföld, Gyimes	hétfalusi csángók, dévai csángók, al-dunai csángók
Kárpátokon kívüli terület: Bukovina, Moldva		Bukovinai székelyek	Moldvai csángó magyarok

1.táblázat A Szülőföldünk c. tankönyvben megjelenő néprajzi és táji csoportok³²

³² Szerkesztette Juhász Eszter

Az öt néprajzi tájról és csoportról szóló leckékben Magyarországra és a határon túli területekre osztotta Baksa Brigitta a tájakat. A 1. táblázatban ismertetem, hogy milyen bontásban, mely tájakkal ismerkednek a diákok. A vastagon szedett néprajzi tájak és csoportok részletezése mellett a többi csupán névileg van említve és térképen ábrázolva a tankönyvben.

A Szülőföldünk című tankönyvben, az Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink fejezetben találhatóak domborzati és nemzetiségi térképek. Magyarország területi elhelyezkedését a Kárpát-medencében az 1. térképen láthatjuk. Ez egy lényeges pontja a leckének, hiszen az országot egy nagyobb térben helyezi el. Megállapítható, hogy ebben a hon- és népismereti tankönyvben a tájakkal kapcsolatos alapvető gondolkodás kiindulópontja a Kárpát-medence. Mindezek mellett kitér a trianoni békeszerződést követő határmódosulásokra, a mai Kárpát-medence országainak megnevezésére, területi helyzetüknek a bemutatására (1. térkép). Ez a térkép a néprajzi tájak és csoportok tanítása során kulcsfontosságú információt hordoz. Ehhez kapcsolódóan szükségét érzem egy olyan térkép megjelenítésének, mely hazánkat és a Kárpát-medencét helyezi el az európai térben.

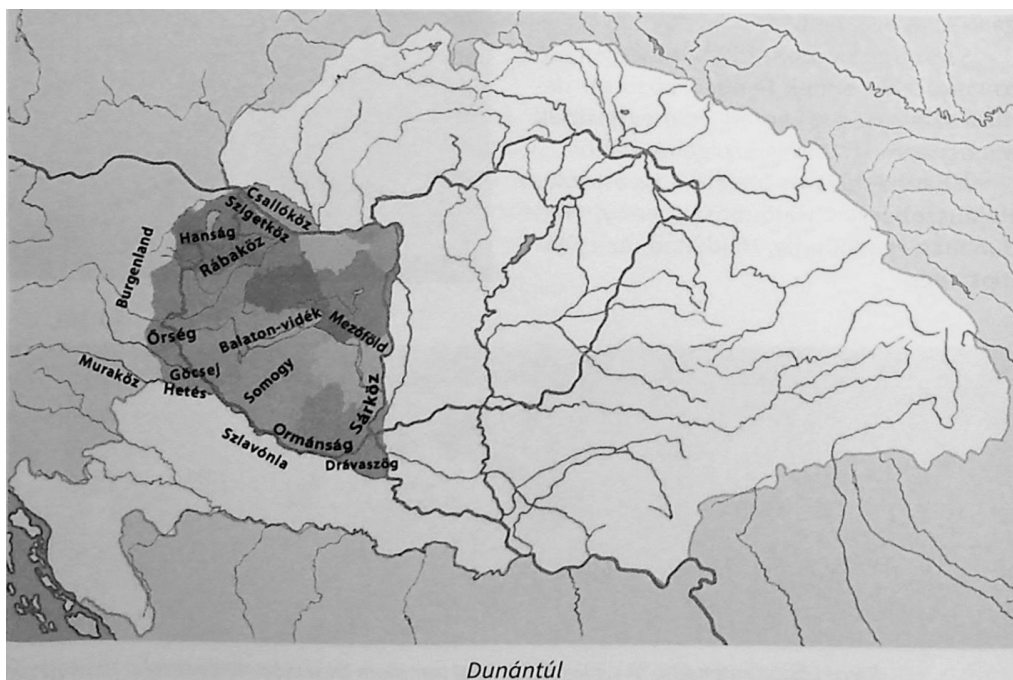
Az Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink című fejezetben összesen 10 darab térkép található. A közös ismervük, hogy a Kárpát-medence térségére terjednek ki. Kivételt képeznek ez alól a Nemzeti parkokról és az épített örökségekről szóló térképek. Ezek alapja a mai Magyarország.

1. térkép: A Kárpát-medence országai³³

A bevezető leckében, a tájak részletes ismertetése előtt áttekinthető a Kárpát-medencében található összes néprajzi táj. A négy néprajzi nagytájat (Alföld, Felföld, Dunántúl, Erdély) jól elhatárolható színezett térképen jelenítik meg. Emellett a nagytájakhoz kötődő néprajzi tájakat és csoportokat is bemutatja (2. térkép). A 2. térképen látható, hogy a tankönyv zöld színnel az

³³ BAKSA 2021. 81.

3. térkép: Dunántúl néprajzi tájai³⁶

A néprajzi tájakat és csoportokat bemutató leckék közös jellemzője, hogy lényegre törő, áttekinthető sorokkal kezdődik. Ezekkel az átfogó tartalmakkal a tanulók egy előzetes képet kapnak az adott tájról. A leckék a táj általános ismérvei mellett a jászok, kunok, hajdúk, palócok, matyók, székelyek néprajzi és történeti vonatkozásait, valamint Tolnai-Sárköz, Őrség, Rábaköz, Kalotaszeg, Mezőség területi, népesedési és kulturális jellemzőit is kiemelik.

Az ismertetés során számos kistáj, település és megye tűnik fel, például Nyírség, Kalotaszeg, Karcag, Csongrád. A megyéket a teljes név helyett, egy rövidebb változatban említik, például Borsod-Abaúj-Zemplén megye helyett Borsod megye.

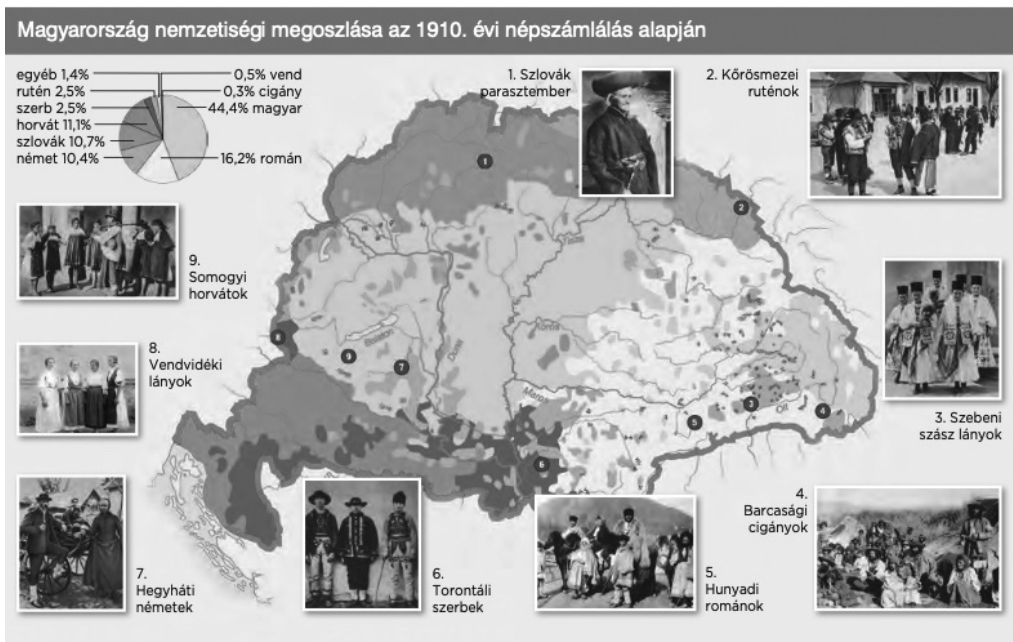
A szövegben számos földrajzi és történelmi utalás található a néprajzi tájakkal kapcsolatosan. A földrajzi utalások a felszíni jellemzőkben, a topográfiában, a természeti környezetben, míg a történelmi ismeretek a különféle területeken letelepedett népek történelmében, a terület népesedési változásaiban figyelhető meg. Számos településnév tűnik fel a tankönyvben, így a nagyobb és ismertebb települések mellett (Budapest, Debrecen, Szeged) megyeszékhelyekkel, hajdúvárosokkal és a matyók településeivel is találkozhatunk a szövegben.

Hazánkban élő nemzetiségek

A témakör egyik leckéje a Magyarországon élő nemzetiségekkel foglalkozik. Az etnikumok közül a cigánysággal, németekkel, szlovákokkal, horvátokkal, románokkal, szerbekkel, szlovénekkel, ukránokkal, lengyelekkel, görögökkel és örményekkel, illetve bolgárokkal. Minden

³⁶ BAKSA 2021. 87.

felsorolt nemzetiséggel kapcsolatosan rövid, de lényeges információ olvasható, mint például a letelepedésük ideje, helye és egy rájuk vonatkozó kulturális ismérv. Ebben a leckében a néprajzi tájakkal való kapcsolat a területiségben keresendő. A legtöbb nemzetiség kapcsán valamely néprajzi nagytájhoz viszonyítja a letelepedés helyszínét. Ebben a témában is a Kárpát-medence az elhelyezés kiindulópontja. A leckénél használt térkép a Magyarországon élő nemzetiségi megoszlást az 1910. évi népszámlálás alapján mutatja be (4. térkép). Az itt használt atlasz sokatmondó. Nemcsak a nemzetiségek területiségét, a sajátos viseletét, hanem a megoszlásuknak arányát is ismerteti. Ez utóbbit diagrammal. A lecke feldolgozásához, a nemzetiségek kultúrájának megismeréséhez többféle munkaformát és információforrást javasol a szerző. A hagyományos feldolgozás mellett csoportmunkát ajánl, például képek gyűjtésében vagy Power Point bemutató készítésében. A térkép a hozzá kapcsolódó képek, a diagramm nem csak a szemléltetés eszközei, de kiválóan segítik a megértést, a téma holisztikus feldolgozását és a gyors tanulást.

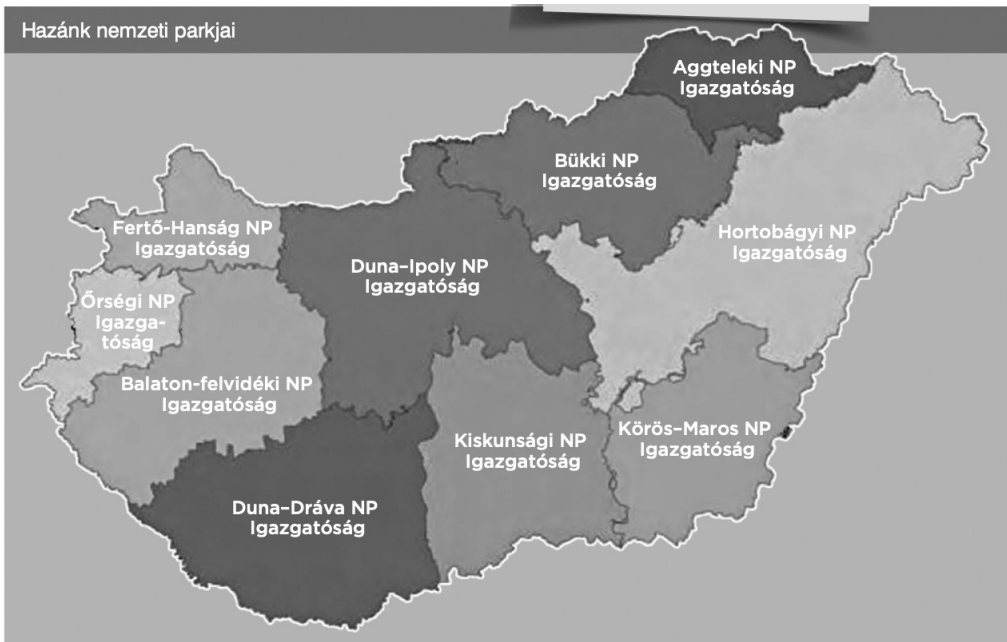
4. térkép: Magyarország nemzetiségi megoszlása az 1910. évi népszámlálás alapján³⁷

Természeti és épített örökségünk

A taneszköz a nagytájakat egy másik nézőpontból közelíti meg a szellemi kulturális örökségek, a hungarikumok és a világörökségek meghatározásával.

A természeti örökségünkhöz csatoltan a Nemzeti parkokról, épített örökségeinkről szóló összefoglalást találjuk. A tankönyvben a Magyarországon található tíz Nemzeti parkot térképen ábrázolva is bemutatja, kiemelve az először (1973–Hortobágyi Nemzeti Park) és az utoljára megalapított (2002–Őrségi Nemzeti Park) nemzeti parkot is (5. térkép).

³⁷ BAKSA 2021. 100.

5. térkép: *Hazánk nemzeti parkjai*³⁸

Ez a lecke helyet ad az épített örökségek bemutatásának (6. térkép). A tananyaghoz kapcsolódóan találkozhatunk egy-egy nagytájhoz kapcsolódó híres építménnyel, melynek elhelyezkedését a térképen megjelenő számokkal segíti a szerző. A topográfiai ismeretszerzés mellett kulturális tudástartalmat sajátítanak el a tananyag feldolgozása során a diákok. A magyarországi nagytájakhoz kapcsolódóan érdemes a korábbi órákon megszerzett tudást átismételni-elmélyíteni. Nagyon jó alapot, előzetes tudást fog jelenteni a természettudományok és a földrajz tantárgyak tanulása során.

³⁸ BAKSA 2021. 101.

6. térkép: Magyarország épített öröksége³⁹³⁹ BAKSA 2021. 102.

Közösségi hagyományok és nemzeti értékek

A témakörhöz kapcsolódik a szellemi kulturális örökséget, a hungarikumokat és a világörökségeket feldolgozó tananyag. Itt már nem látható térkép, csupán a nagytájukhoz kötődő világörökségekről készült fényképek. A tankönyvi szövegben a világörökségeket a nagytájakkal együtt ismerteti, úgymint Alföld: Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta, Északi-középhegység: Hollókő, Aggteleki-karszt, Szlovák-karszt barlangjai, Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék és Dunántúl: Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete, Pécs ókeresztény temetője, Fertő-tó világörökségeket emeli ki. A fővárosban három világörökséget is megemlíti: a Dunai-partok, Várnegyed és az Andrásy út (1. kép).

A nagytájukhoz kapcsolódó világörökségeket az 1. képen látható fényképekkel illusztrálja.

1. kép: *Világörökségek Magyarországon a Szülőföldünk c. tankönyvben*⁴⁰

⁴⁰ BAKSA 2021. 105.

ÖSSZEGZÉS

A hon- és népismeret tantárgy néprajzi tájakról szóló fejezetének a bemutatására törekedtem a tanulmányban. A témakör áttekintése során érzékelhető a Kárpát-medencének a központisága. A tanulók a fejezet végére megismerik a Magyarországon és a Kárpát-medencében található néprajzi tájakat, tájegységeket. Ehhez kötődően gazdagodik tudásuk a természeti kincseinket, épített környezeti értékeinket, híres magyarokat illetően. Felfedezik, megismerik, s ebből adódóan talán jobban értékelik saját lakóhelyüket.

A tanítás során sokrétű fejlesztés történik számos módszer és munkaforma alkalmazásával. Az új ismeretek elsajátítására alkalmazhatnak csoport munkát, projekt módszert, gyűjtő munkát. A tankönyv mellé használhatnak térképet, digitális eszközöket, internetes platformokat. A tájról szóló fejezet számos tantárgyközi kapcsolódást feltételez és eredményez. Előzetes tudáshoz juthattak magyar nyelv és irodalom, környezetismeret, természettudomány, ének-zene, vizuális kultúra órákon. Tantárgyi koncentráció az imént felsoroltak mellett leginkább a földrajz tantárgyhoz kapcsolódik. A két tárgy szinte szimbiózisban van egymással. Mindez igazolja a hon-és népismeret szükségességét és sokszínűségét. A két tárgynál megjelenő és visszatérő tudásanyag, a térképek, képek használata az összefüggések meglátásában, az ismétlő-elmélyítő tanulásban játszik főszerepet. A térkép használata a néprajzi tájak tanítása során elengedhetetlen eszköz, még úgy is, hogy nem azonos a földrajzi tájjal, így nem tudja visszaadni a tér jellegzetességeit.⁴¹

Ezek az ismeretek a diákoknak nemcsak a tárgyi tudását, természettudományos, szociális kompetenciáit fejlesztik, hanem megfigyelőképességüket, térlátásukat, tájékozódásukat, kommunikációjukat és számos fel nem sorolt készséget-, képességet egyaránt.

IRODALOMJEGYZÉK

ANDRÁSFALVY BERTALAN (1978): A táji munkamegosztás néprajzi vizsgálata. *Ethnographia*. 89. évf. 231-243.

ANTAL LÁSZLÓ (1976): *A tartalomelemzés alapjai*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

BAKSA BRIGITTA (2020): *Útmutató a hon- és népismeret tantárgy tanításához a 2020-ban kiadott Nemzeti alaptanterv és kerettantervek alapján*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem, Oktatás 2030. <https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-hon-es-nepismeret-tantargy-tanitasahoz.pdf> Hozzáférés: 2021. 09. 28.

BAKSA BRIGITTA (2021): *Szülőföldünk hon- és népismeret 6. évfolyam*. Oktatási Hivatal.

BERELSON, BERNARD (1952): *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: The Free Press.

BORSOS BALÁZS (2011): *A magyar népi kultúra régió I. Dunántúl, Kisalföld, Alföld*. Budapest: Mérték Kiadó.

CSORBA PÉTER (2020): Az új Nemzeti Atlaszban szereplő földrajzi tájbeosztás nevezékstanának alapelvei. *GeoMetodika* 4. évf. 1. sz. 5-17. DOI: <https://doi.org/10.26888/GEOMET.2020.4.1.1>

⁴¹ Keményfi 2004.

- DREXLER DÓRA (2006): *Táj és tájértelmezés. A táj jelentésváltozásának összehasonlító kultúrtörténeti vizsgálata Anglia, Franciaország, Németország és Magyarország példáján.* Budapest: Akadémia Kiadó.
- FARAGÓ IMRE (2014): *Földrajzi nevek.* – Egyetemi jegyzet. Budapest: ELTE.
- FODOR FERENC (1934): Szülőföld- és honismeret. In Kemény Ferenc (szerk.): *Magyar Pedagógiai Lexikon.* II. Révai Irodalmi Intézet Kiadása. 713-714.
- GERLANG VIVIEN (2020): Vele vagy nélküle? – A középiskolai földrajztankönyvek tanulási folyamatban betöltött szerepének vizsgálata. *GeoMetodika.* 4. évf. 3. sz. 17-32. DOI: <https://doi.org/10.26888/GEOMET.2020.4.3.2>
- KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR (2015): Az ember és a táj szemiotikája. In. Balázs Géza, Pölcz Ádám (szerk.): *Tájszemiotika.* Magyar szemiotikai tanulmányok 32. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 11-32.
- KARLOVITZ János (2000): Tankönyvi, tankönyvelméleti alapfogalmak. *Könyv és Nevelés,* II. évf. 2. sz. <https://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=122> Hozzáférés: 2021. 09. 28.
- KEMÉNYFI RÓBERT (2004): *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktónák elemzési lehetőségei.* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- KÉRDŐ ANDREA (2008): *A tartalomelemzés elmélete és gyakorlati alkalmazása.* Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola.
- KERETTANTERV (2020): https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_5_8 Hozzáférés: 2021. 10. 03.
- KERTÉSZ ÁDÁM (2013): *Táj- és környezetértékelés.* Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- KISS ISTVÁN (1941): A szülőföldismeret és falukutatás szerepe a népművelésben. *Nevelésügyi szemle.* 5. évf. 3–4. sz. 50–55.
- KONTRA JÓZSEF (2011): *A pedagógiai kutatások módszertana.* Egyetemi jegyzet. Kaposvári Egyetem. <https://mek.oszk.hu/12600/12648/12648.pdf> Hozzáférés: 2021. 09. 20.
- KORMÁNY GYULA (1992): A szülőföld és a földrajztanítás. *Módszertani közlemények.* 32. évf. 115-120.
- KÓSA LÁSZLÓ (1998): *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920).* Budapest: Planétás (3.bővített kiadás) (1.kiadás 1990, Debrecen, KLTE).
- KÖDÖBÖCZ József (2010): Nevelés és lakóhelyismeret a változó világban. *Honismeret.* Különszám. 63-64.
- KRIPPENDORF, KLAUS (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai.* Budapest: Balassi.
- MAKÁDI MARIANN (2020) Más tájak más szemlélettel? – Javaslatok a hazai tájak tanításának szemléleti és nevezéktani problémái kapcsán. *GeoMetodika.* 4. évf. 1. sz. 35-48.
- MAKÁDI MARIANN (é.n.): *A tipikus tájak földrajzának tanítása.* http://geogo.elte.hu/images/downloads/3_Kepzeshez_kapcsolodo_anyagok/3.2_Szakmodszertani_felkeszules_segedanyagai/Segedanyag_Tipikus%20tajak_tanitasa.pdf Hozzáférés: 2021. 09. 28.
- TÓTH ALBERT (2003): A tájfogalom jelentőségéről. *Tájökológiai Lapok,* 1. évf. 2. sz. 125-134.